

УДК 341.9.018

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.9>

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Міловська Надія Василівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу дослідження проблем правотворчості
та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Перевертун Оксана Володимирівна,

науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У статті визначено основні напрями модернізації законодавства про міжнародне приватне право, реалізація яких забезпечить процес кількісних та якісних змін взаємопов'язаної та упорядкованої системи нормативно-правових актів України і чинних міжнародних договорів, а також підвищення ефективності дії колізійних норм у відносинах з іноземним елементом.

Встановлено, що потреба у забезпеченні концептуальної цілісності та системності приватноправового законодавства, створенні передумов для більш узгодженого і передбачуваного правозастосування у справах, ускладнених іноземним елементом, зумовлює включення положень про міжнародне приватне право до Цивільного кодексу України окремою завершальною книгою восьмою, що забезпечить єдність та логічність тісно пов'язаних між собою правових масивів і надасть значні правозастосовні переваги.

Обґрунтовано, що потребою часу є впровадження більш прогресивного регулювання для ключового принципу міжнародного приватного права – принципу «автономії волі», вдосконалення інструментів балансування між правовою визначеністю й гнучкістю колізійних норм, більш ефективне використання принципу «найтіснішого зв'язку», а також розвиток одновекторного підходу до вирішення колізійних питань, що зумовлено законодавчим встановленням імперативних норм. Важливою складовою концептуальних змін є заповнення прогалів і підвищення ефективності дії колізійних норм у відносинах з іноземним елементом в окремих сферах приватноправових відносин з урахуванням сучасних міжнародних та європейських тенденцій розвитку міжнародного приватного права.

Зроблено висновок, що модернізація законодавства України про міжнародне приватне право спрямована на його систематизацію та вдосконалення правового регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом, адаптацію законодавства до реалій сьогодення, які продиктовані сучасними європейськими підходами, що ґрунтуються на принципах верховенства права, захисту прав людини та її основоположних свобод, диспозитивності тощо.

Ключові слова: міжнародне приватне право, розвиток законодавства, колізійне регулювання, приватноправові відносини з іноземним елементом, колізійна норма.

Milovska Nadiia, Perevertun Oksana. Directions of development of legislation on international private law in the context of update of the Civil Code of Ukraine

In the article the main directions of modernization of the legislation on international private law are defined, the implementation of which will ensure the process of quantitative and qualitative changes in the interconnected and ordered system of regulatory legal acts of Ukraine and current

international treaties, as well as increasing the effectiveness of conflict of laws rules in relations with a foreign element.

It has been established that the need to ensure the conceptual integrity and consistency of private law legislation, and to create preconditions for more consistent and predictable law enforcement in cases complicated by a foreign element, necessitates the inclusion of provisions on international private law in the Civil Code of Ukraine as a separate final book, the eighth, which will ensure the unity and logic of closely related legal arrays and provide significant law enforcement advantages.

It is substantiated that there is a pressing need to introduce more progressive regulation of the key principle of international private law – the principle of “autonomy of will”, improvement of the tools for balancing between legal certainty and the flexibility of conflict-of-laws rules, more effective use of the principle of “closest connection,” as well as the development of a single-vector approach to resolving conflict-of-laws issues, necessitated by the legislative establishment of imperative rules. An important component of conceptual changes is to fill gaps and enhance the effectiveness of conflict-of-laws rules in relations with a foreign element in certain areas of private law relations, taking into account contemporary international and European trends in the development of international private law.

It is concluded that the modernization of the Ukrainian legislation on international private law is aimed at its systematization and improvement of the legal regulation of private law relations with a foreign element, adaptation of legislation to today’s realities, which are dictated by modern European approaches based on the principles of the rule of law, protection of human rights and fundamental freedoms, dispositivity, etc.

Key words: *international private law, development of legislation, conflict of laws regulation, private law relations with a foreign element, conflict of laws rule.*

Стратегічний курс України на інтеграцію до Європейського Союзу (далі – ЄС) обумовлює європейський вектор розвитку законодавства, входження України до єдиного правового простору з ЄС, забезпечення системності законодавства України, його ефективності, узгодженості із принципами верховенства права, демократії, захисту прав і свобод людини.

Європейська тенденція до уніфікації та гармонізації приватноправового регулювання слугує вагомим чинником модернізації та розвитку національного приватноправового законодавства, невід’ємною частиною якого є законодавство про міжнародне приватне право.

Прийняття Закону України «Про міжнародне приватне право» [1] від 23 червня 2005 р. № 2709-IV сприяло переходу вітчизняної доктрини й практики міжнародного приватного права на теоретичну платформу західноєвропейських країн і міжнародних організацій. Водночас за 20 років багато що змінилося в економічному, політичному та правовому вимірах. Національне законодавство у цій сфері не в повній мірі відповідає потребам практики, доктринальним і сучасним законодавчим досягненням міжнародного приватного права європейських країн, а тому потребує удосконалення з урахуванням

європейського досвіду та забезпечення відповідності оновлених положень потребам національної правової системи та соціальним запитам.

Правовою передумовою оновлення законодавства про міжнародне приватне право стало створення Робочої групи з оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України [2] та підготовка нею Концепції оновлення Цивільного кодексу України [3]. Відповідно до даної Концепції системних змін і структурних інновацій потребує не тільки основний акт приватного права – Цивільний кодекс України, а й інші акти приватного права, зокрема, йдеться про необхідність оновлення (рекодифікації) міжнародного приватного права [4].

Проблематика законодавства про міжнародне приватне право та його удосконалення, що відображена у наукових працях В. В. Луця, В. І. Кисіля, О. С. Довгера, Р. А. Майданика, В. Я. Калакури, М. М. Богуславського, В. В. Балдинюка, І. В. Мироненка, С. Г. Кузьменка, К. Г. Цірат та інших, потребує подальшого аналізу з метою забезпечення ефективного регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом, а також вироблення єдиних концептуальних засад систематизації законодавства про міжнародне приватне право.

Метою статті є наукове обґрунтування основних напрямів модернізації законодавства про міжнародне приватне право, реалізація яких забезпечить процес кількісних та якісних змін взаємопов'язаної та упорядкованої системи нормативно-правових актів України і чинних міжнародних договорів, а також підвищення ефективності дії колізійних норм у відносинах з іноземним елементом.

Оновлення та розвиток законодавства України про міжнародне приватне право є комплексним процесом, який ґрунтується на глибокому аналізі та врахуванні найкращих світових практик, європейських стандартів та актуальних потреб українського суспільства з урахуванням концептуального стратегічного підходу до розвитку правової системи, забезпечення інтегрованості та внутрішньої єдності усієї сукупності нормативно-правових актів у відповідній сфері відносин. Такий процес має здійснюватися на основі принципів верховенства права, законності, правової визначеності, рівності перед законом, пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини, обґрунтованості забезпечення концептуальних засад розвитку законодавства України, системності, наукового забезпечення.

У контексті модернізації законодавства України про міжнародне приватне право важливе значення мають світові тенденції розвитку права та законодавства. Однією із таких тенденцій є глобалізаційні трансформації національного права та законодавства, тобто трансформації права, детерміновані економічною, політичною, правовою, культурною глобалізацією, що є відображенням перманентного характеру глобального правового розвитку, посилення взаємодії та взаємозалежності правових систем (національних, міждержавних, міжнародних), їхньої інтеграції. Глобалізаційні трансформації національного права (правової системи) відбуваються на основі істотного врахування в національному праві та законодавстві міжнародно-правових принципів і норм, за активної взаємодії національної правової системи з міжнародними і між-

державними правовими системами, міжнародними і регіональними інституціями, передбачають формування й реалізацію політики правової глобалізації, інтеграції, інтернаціоналізації, адаптації, гармонізації, імплементації, уніфікації правових норм [5, с. 154–155].

Процес оновлення міжнародного приватного права у сучасних умовах набуває глобального характеру перш за все у європейських країнах. Він характеризується гармонізацією правового режиму впорядкування приватної сфери шляхом створення рекомендаційних актів, метою яких є формування спільних (загальних) підходів до врегулювання найбільш актуальних проблемних питань.

Моделі оптимальної регламентації для багатьох сфер приватноправових відносин сьогодні пропонуються численними директивами і регламентами ЄС, міжнародними документами. Серед регіональних та універсальних міжнародних актів надзвичайно важливими в аспекті модернізації та розвитку українського колізійного законодавства є сучасні регламенти ЄС (Рим I, Рим II, Рим III, Рим IV, Брюссель I, Брюссель II bis, Регламент (ЄС) № 2016/1103, Регламент (ЄС) № 2016/1104 тощо), які фактично створили європейську кодифікацію міжнародного приватного права.

Особливе місце у процесі оновлення вітчизняного законодавства про міжнародне приватне право належать конвенціям Гаазької конференції міжнародного приватного права. Конвенціями Гаазької конференції, членом якої з 2003 р. є також Україна, охоплено широке коло питань як у сфері міжнародного цивільного процесу, сімейного, спадкового права, так й окремих аспектів права міжнародних комерційних контрактів. У рамках цієї організації розроблено низку документів щодо уніфікації саме колізійних норм (наприклад, Конвенція про право, що застосовується до агентських відносин 1978 р.; Конвенція про право, що застосовується до траснів 1985 р.; Конвенція про цінні папери 2006 р. тощо).

Безперечно, розширення участі України у міжнародних договорах, євроінтеграційні процеси та збільшення загальної

кількості правовідносин, ускладнених іноземним елементом, актуалізують потребу у вдосконаленні законодавчого врегулювання та гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами. Водночас при реформуванні міжнародного приватного права важливо враховувати національні особливості та суспільні потреби, що виключає можливість повного запозичення європейського підходу. Правова система ЄС ґрунтується на спільних цінностях та є відображенням європейської єдності, а відтак нормативно-правові акти ЄС спрямовані першочергово на їхнє внутрішнє використання між державами-членами. Окрім того, після остаточного вступу України до ЄС, регламенти ЄС стануть обов'язковими для виконання, що виключає необхідність їх інкорпорації в національне законодавство.

Як відзначається вченими, системне оновлення законодавства України про міжнародне приватне право має здійснюватися шляхом законодавчого розширення та поглиблення базових ідей зарубіжних новітніх кодифікацій міжнародного приватного права у таких напрямках: зміцнення приватноправових засад колізійного права, розширення його диспозитивності, підвищення регулятивних можливостей колізійних норм з урахуванням сучасних європейських правових традицій; надання колізійним нормам більшої гнучкості з одночасним збереженням їхньої визначеності, в тому числі за допомогою принципу та прив'язки «найтіснішого зв'язку» та заснованого на ньому захисного (корегуючого) застереження; подальша матеріалізація колізійного права (його націленість на матеріальний результат рішення у конкретній справі – *material justice*); уточнення одновекторного (*unilateral*) підходу до вирішення колізійного питання [6, с. 236].

Так, потребою часу є впровадження більш прогресивного регулювання для ключового принципу міжнародного приватного права – принципу «автономії волі» (*lex voluntatis*) як у частині загальних правил, так і в частині спеціальних його проявів в окремих видах правовідносин (договірних, недоговірних, трудових тощо). З урахуванням прийнятих

Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права «Принципів вибору права у міжнародних комерційних договорах» 2015 р. [7] доцільним є низка доповнень до законодавчого наповнення принципу «автономії волі» (*lex voluntatis*) шляхом закріплення можливості учасників приватноправових відносин з іноземним елементом щодо вибору права не лише конкретної країни, а й норм транснаціонального характеру, які не належать до певної національної правової системи, в тому числі норм «*lex mercatoria*», загальних принципів права або аналогічних положень [8, с. 6].

Важливим напрямом оновлення законодавства України про міжнародне приватне право є й вдосконалення інструментів балансування між правовою визначеністю й гнучкістю колізійних норм, більш ефективне використання принципу «найтіснішого зв'язку», визначення законодавчих орієнтирів для знаходження у широкому колі зв'язків правовідносин з кількома країнами того одного, нормоутворюючого, найтіснішого зв'язку, при визначенні якого мають враховуватися як територіальні, так і матеріальні фактори, що мають відношення до відповідних правовідносин.

Актуальним є також розвиток багатовекторного (*multilateral*) методу вибору права. При цьому не варто відмовлятися від елементів матеріалізації колізійного права (його націленості на матеріальний результат рішення по конкретній справі) та від одновекторного (*unilateral*) підходу до вирішення колізійного питання. Подальший розвиток законодавства про міжнародне приватне право має передбачати ширше використання множинності колізійних прив'язок шляхом, в одних випадках, розширення переліку альтернативних прив'язок для визнання дійсності/недійсності актів, в інших – надання підвищеного захисту суб'єктам, наприклад, працівникам у трудових договорах. У той же час одновекторний (*unilateral*) підхід до вирішення колізійного питання, на відміну від різновекторного (*multilateral*), не потребує наявності системи колізійних правил, що зумовлено законодавчим встановленням імперативних норм.

У даному контексті слід зазначити, що практика застосування інституту імперативних норм в Україні свідчить про необхідність внесення до нього певних коректив щодо зміни назви цих норм на «надімперативні», яка точніше передає характер таких норм та усуває їх змішування з імперативними нормами внутрішнього приватного права, а також визначення ознак надімперативних норм з метою встановлення орієнтирів для віднесення окремих норм до категорії надімперативних [3, с. 66–67]. Зарубіжна судова практика та доктрина до таких норм відносить правила, які пов'язані з захистом певних соціальних груп людей або національної економічної системи; норми, що є результатом державного втручання в договірні правовідносини; норми по захисту прав працівників та споживачів; норми про монополії, анти-трастові та імпорتنі обмеження; норми, що забезпечують контроль над валютними операціями; норми, що не допускають звільнення від відповідальності; деякі правила про цінні папери; норми, що забезпечують державну політику в галузі страхування та банківської діяльності [9, с. 107–108]. На думку А. С. Довгєрта, з урахуванням одновекторного підходу, до надімперативних норм слід відносити лише ті, що мають публічно-правовий характер [6, с. 235].

Окремим напрямом розвитку законодавства про міжнародне право є його систематизація, зміна автономного типу кодифікації міжнародного приватного права, що має місце сьогодні у вигляді окремого Закону України «Про міжнародне приватне право», на галузевий тип кодифікації шляхом розміщення у Цивільному кодексі України окремої Книги 8 «Міжнародне приватне право», що передбачатиме спеціальні механізми регулювання у випадку переведення приватних відносин у міжнародну площину [6, с. 236].

Доповнення Цивільного кодексу України книгою про міжнародне приватне право відповідатиме логіці, ергономіці та системності приватноправового законодавства України, забезпечить зручність в користуванні правовим масивом, що підтверджується й практикою сучасних світових приватноправових кодифікацій.

Важливими є й інші напрями розвитку законодавства України про міжнародне приватне право в окремих сферах приватноправових відносин з метою заповнення прогалин і підвищення ефективності дії колізійних норм у відносинах з іноземним елементом з урахуванням сучасних міжнародних та європейських тенденцій розвитку міжнародного приватного права. З цією метою доцільним є: визначення на законодавчому рівні сфери дії особистого закону фізичної особи та особистого закону юридичної особи, відсутність врегулювання яких породжує проблеми на етапі правозастосування; більш повне колізійне регулювання цивільної правоздатності і дієздатності фізичної особи, питань тимчасового управління майном безвісно відсутньої особи; усунення правової невизначеності колізійного регулювання повноважень власника майна; системне та цілісне колізійне регулювання права власності та інших речових прав на цінні папери та прав з цінних паперів; визначення на законодавчому рівні сфери дії права, що застосовується до права власності та інших речових прав; удосконалення колізійного регулювання договірних зобов'язань, ускладнених іноземним елементом в контексті визначення права, що застосовується до авторських договорів, дистриб'юторських договорів, договорів, укладених на позабіржових торговельно-інформаційних системах, договорів відносно віртуальних активів, договорів, які укладаються в рамках розміщення цінних паперів, та захисту прав інвесторів у цінні папери, договорів у сфері інтелектуальної власності тощо; колізійне врегулювання питань безпідставного збагачення, визначення права, що застосовується до зобов'язань, які виникають внаслідок вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення, визначення права, що застосовується до зобов'язань, які виникають внаслідок недобросовісної конкуренції та недобросовісного ведення переговорів; запровадження колізійного регулювання зареєстрованого партнерства, правових наслідків фактичного союзу та зареєстрованого партнерства; врегулювання на законодавчому рівні питання виконання іноземних судових доручень; удо-

сконалення норм міжнародного приватного права щодо визнання та виконання рішень іноземних судів тощо.

Таким чином, модернізація законодавства України про міжнародне приватне право спрямована на його систематизацію та вдосконалення правового регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом, адаптацію законодавства до реалій сьогодення, які продиктовані сучасними європейськими підходами, що ґрунтуються на принципах верховенства права, захисту прав людини та її основоположних свобод, диспозитивності тощо.

Потреба у забезпеченні концептуальної цілісності та системності приватноправо-

вого законодавства, створенні передумов для більш узгодженого і передбачуваного правозастосування у справах, ускладнених іноземним елементом, зумовлює включення положень про міжнародне приватне право до Цивільного кодексу України окремою завершальною книгою, що передбачатиме спеціальні механізми регулювання у випадку переведення приватних відносин у міжнародну площину, сприятиме підвищенню як ролі Цивільного кодексу України в регулюванні приватних відносин, так і значимості самих правил міжнародного приватного права, забезпечить єдність та логічність тісно пов'язаних між собою правових масивів і надасть значні правозастосовні переваги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
2. Постанова Кабінету Міністру України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text>.
3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Вид. дім «АртЕк», 2020. 128 с.
4. Довгерт А. С. Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови для старту. *Право України*. 2019. № 1. С. 27–41.
5. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т. 2: *Філософія права* / редкол. С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 1128 с.
6. Довгерт А. С. Основні напрями рекодифікації міжнародного приватного права в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Том 30. № 3. С. 221–241.
7. Гаазькі принципи вибору права у міжнародних комерційних договорах 2015 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/a3b1d0ac-4b81-4330-8716-ab1ea96de790.pdf>.
8. Цірат К. Г. Автономія волі сторін у Гаазьких принципах вибору права у міжнародних комерційних договорах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 19 с.
9. Кисіль В. І. Коментар статті 14. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / за ред. А. Довгерта. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. 352 с.

Стаття надійшла у редакцію: 10.08.2025

Стаття прийнята: 22.08.2025

Опубліковано: 27.10.2025

